

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ՀԱՒԱՏՔ ԵՒ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆ

ԷԼԵՐՈՎԲՆ ԳԱՆՏՈՎԻՔ ՄԱՏԱԳԱՐԱՐԵՑՈՒՄ
ԳՆԱՀԱՏՈՒՄ
(Բ. ՊԵՏ., Ա. 5):

Հաւատքը և առաքինութիւնը քրիստոնէական կրօնի հիմնական սկզբունքներն են: Քրիստոնէութիւնը հաւատքի կրօնք է. աշխարհային հաւատքով կը սկսի, հաւատքով կը շարունակուի և հաւատքով ալ կատարելութեան կը հասնի: Քրիստոնեայ ըլլալ արդէն հաւատացեալ ըլլալ կը նշանակէ: Նոյնպէս քրիստոնէութիւնը առաքինութեան կրօնք ալ է՝ որ առաքինի արարքներով կը սկսի, առաքինի արարքներով կը շարունակուի և առաքինի արարքներով փրկութեան շնորհներուն կ'արժանացնէ իր հետեւորդները՝ որոնք երբ երկինք կը մտնեն, ըստ Արարչան Մատենի, «իբեկն բարի գործերը իրենց ետեւեմ կ'երբան» (Յայտ. ԺԴ. 13):

Այս երկու սկզբունքները կրօնական կեանքի մէջ իրարմէ չեն բաժնուիր: Եթէ մէկը առողջ ու կենդանի հաւատք մը ունի՝ առաքինի կենցաղը իրմէ անբաժան է միշտ, իբրեւ իր շուքը՝ իր ետեւէն կու գայ ան ինքնաբերաբար: Հաւատքը որքան հաստատուն ըլլայ, առաքինութիւնն ալ աշխարհային արդիւնաւատ ապրելակերպ մը յառաջ կը բերէ հաւատացեալի կեանքին մէջ: Հետեւաբար հաւատքը հիմն է առաքինութեան. «իմը որքան զօրաւոր է՝ անկէ բխող առաքինութիւնը նաև աշխարհ գերազանց է ու վսեմ, թէ՛ քանակով և թէ՛ որակով: Իսկ եթէ հաւատքը տկար է, առաքինութիւնը ոչ միայն ազգային է, այլ նաև գուրդ մնալուն արժէք է և իրական օգտակարութիւնէ:

Ուրիշ խօսքով, հաւատքը ծառ մըն է, իսկ առաքինութիւնը՝ անոր պտուղը: Պտուղ ունենալու համար ծառ մը ունենալ անհրաժեշտ է: Իրական առաքինի կենցաղը ուստի հաւատքէն կ'ըրթի, հաւատքով կը սնանի, հաւատքով կ'անի և հաւատքով ալ կը շարունակուի գործնական կեանքի մէջ:

Մարդիկ սակայն այս ուղղութեամբ երկու ծայրայեղութեանց երթալու հակամտ են յաճախ: Կրնայ մէկը ամէնէն ուղղափառ գաւառները որդեգրել, ամէնէն վսեմ վարդապետութիւններով սնանիլ և բարեպաշտական ամէնէն նախնական ու վաղեմի սովորութիւններուն հետեւիլ, ստոյն հանդէպ որեւէ առարկութիւն չկայ, ասոնք լաւ բաներ են և արժանի ամէն գնահատութեան, սակայն երբ այս ուղիղ գաւառները կամ հաստատուն հաւատքը զուրկ է առաքինի արարքներէ — զոհողութիւնէ, ծառայութիւնէ, նուիրելի աշխատանքէ՝ յօգուտ մարդկութեան —, այն տեսն աշխարհ կը դարձի իրական հաւատք մը ըլլալէ, իրականութեան մէջ ասկիւ հաւատք մը ըլլալէ աւելի տեսակ մը իմացական ուղղափառութիւն է և ուրիշ ոչինչ:

Այս տեսակ ապարդիւն հաւատքէն ստատաններն ալ ունին: Անոնք մեղմէ շատ աւելի բաներ գիտեն Աստուծոյ մասին և կը սարսափին նաև Անոր ներկայութիւնէ, բայց ինչ օգուտ երբ զուրկ են առաքինի կենցաղէ: Հետեւաբար իրենց այդ հաւատքը անպէտ է և անարժէք: Ասկիւ ծայրայեղութեան մէկ տեսակն է:

Միւս կողմէն, մարդիկ ալ կան որոնք Աստուծոյ մասին գիտակից հաւատք չունին, թերահաւատ են և անձնասէր, բայց և այնպէս կ'աշխատին առաքինի արարքներով իրենց կեանքը արժեցնելու: Ի հարկէ գնահատելի են այս առաքինի գործերը, սակայն եթէ այդ արարքները գիտակից հաւատքէ մը ծնունդ առած չեն, աստուծահաճոյ չեն կրնար ըլլալ: Որովհետեւ եթէ բարի արարք մը հաւատքի պտուղ չէ, այսինքն հաւատքէ բխած չէ, անպատճառ ուրիշ շարժառիթ մը բխած պէտք է ըլլայ: Այդ շարժառիթը երբեք չ'ապրիտական նկատում մըն է, երբեք փոստամուկութիւն, և երբեք ալ պարզապէս արդիւնքէն ցուցամոլութեան: Այս իսկ պատճառաւ, անոնք «են կրնար հեղինակաւ ազնուացնել և աւելի բարձր կենցաղի մը առաջնորդել» նման հաւատքէն բխած առաքինի արարքներուն: Այս ալ ուրիշ ծայրայեղութիւն մըն է:

Աստուծաշունչ Մատենի բառերը գործածելով, ինչպէս որ գործ մը տառից հաւատքի՝ նոյնպէս հաւատքը առանց բարի

գործերու մեծած է: Աստիճաթ թոշուներ մը երկու թեկերն են: Թոշուներ մը մէկ թեկով չի կրնար թողնել: Նմանապէս հաստատեալ մը չի կրնար ամբողջ յոստաջողութիւն չողանոր կեանքի մէջ, և ինքնուրոյն օրհնութիւններու հետ յայտնական փրկութեան արժանաւոր լոկ հաւատքով և կամ լոկ առաքինի արարքներով: Բայց երբ այս երկուքը իրարու հետ միանան, ահա՛ այն առնչ է որ քրիստոնէական կը տիրանայ աւելի ճիշտ ու զեղուն կեանքի մը և իր չորս կողմը բարե փոփոյ բարձր կենցաղի մը, որը գնահատելի է ամէն կերպով: Թէ՛ մարդոց և թէ՛ Աստուծոյ տոջնէ Յիսուս իր լերան քարոզին մէջ ըսաւ. «Եղբայրացիք, որ անհետն ձեր բարի գործերը եւ փառաւորեն ձեր հայրը՝ որ երկինքն է» (Մատթ. Ե. 16):

Որոպէս Առաքեալը կ'ըսէ. «Ձեռք հասնիմ վրայ աստիճանութիւն աւելցուցեմ: Այս խօսքը կը պարունակէ իր մէջը մէկէ աւելի իմաստներ: 'Ես'իս՝ ան կը պատգամէ մեզի՝ մեր հաւատքը առաքինութեամբ զօրացնել և առաքինութիւնը՝ հաւատքով: Յերոսող՝ անիկա սպգարարութիւն մըն է, զգուշացնելու համար մեզ երկու ծայրայեղութիւններէ, հաւատքը առանց առաքինութեան և առաքինութիւնը առանց հաւատքի նկատադուրեւեան առնելէ: Երոսող՝ անիկա ուղղակի պատուէր մըն է մեզի, անձնական առաքինութիւններ մշակելու համար մեր մէջ, իբրեւ քրիստոնէական կրօնի նեւեղ հաւատացեալներ: Առաքինութիւն մշակելու համար սակայն նախ պէտք է գիտնալ թէ ի՞նչ է առաքինութիւնը:

Առաքինութիւն կը նշանակէ ուղեմի նկարագիր, բարի օրոմադուրութիւն, համակերելի կենցաղ, բարոյական բարձր սկզբունքներու գնահատութիւն, անկեղծ և անբաժիր բնակարարութիւն, վեհանձն վարմունք, մաքուր սիրտ, բարեկամ հանգիստ սեր եւ շարքն խորհման:

Ըստ Եպիփանիոսի, «Առաքինութիւնը երեք մասերէ կ'ը բաղկանայ, ժողովարարութիւն, հաստատութիւն եւ արդարութիւն»: Զբոսանալու հնգիւսակ մը կ'ըսէ. «Առաքինութիւնը մարդիկը երեւելի կ'ընէ երկրի վրայ, հեշտակուոր՝ գերեզմանի ներքեւ և ու ամսման՝ երկինքի մէջ»: Իսկ Եղեշափիյրի կարծիքով՝ «Սեր մեր առաքինութիւնը մեր առջեւն

չերթոյ, այնպէս հաշիւ ընելու եմք թէ չունինք զայն»:

Ըստ Պողոս առաքեալի յայտարարութեան, իբրեւ Ս. Հոգիին պտուղը, քրիստոնէական առաքինութեան յատկանշիկներն են, սէր, խնդութիւն, խաղաղութիւն, երկայնատեւութիւն, քաղցրութիւն, բարութիւն, հաւատարմութիւն, հեղուքիւն եւ ժողովարարութիւն (Քաղա. Ե. 22-23), Իսկ Պետրոս առաքեալի բարեբերութիւն՝ օրոմադութիւն, ժողովարարութիւն, համբերութիւն, աստուածապատկութիւն, եղբայրութիւն եւ սէր (Ք. Պետ. Ի 6-7):

Այս երկու առաքեալներն ալ սերը միւս յատկանշիկներէն աւելի կը շեշտեն: Եւ իրենց այս տեսակէտը պաշտպանելու համար առաջինը սէրը իր ցանկին զուլը կը դնէ, իսկ երկրորդը՝ ցանկին ամէնէն վերջը: Կը շեշտեն սէրը՝ սէր առ Աստուած և սէր առ մարդ, որովհետեւ սէրը ամէն առաքինութեանց արմատն է: Եթէ մէկը կը սիրէ զԱստուած, Անոր հանդէպ ուղիղ կեցածք ունի՝ միշտ, նոյնպէս կը սիրէ նաեւ իր ընկեր տարածները իր անձին պէս, մարդոց հետ իր յարաբերութիւնները արդար և ուղիղ կ'ընեն ամէն առնչ: Փանգր սէրը լրումն է բոլոր օրինաց և մարդարեւութեանց: Երբ տեղ մը սէրը թագաւորէ, հոն ամէն տեսակ առաքինութիւն ինքնորոշաբար կ'անի ու կ'ուսանան: Ուր որ սէր կայ, հոն ամէն դժուարութիւն վարկանշեալ կը լուծուի և ամբողջ կ'ապրին իրարու հետ խաղաղ ու լաւ պարկաններու շերտք:

Ոոյն երկու ցանկերն ալ սկզբունքով կը մատնանշեն գրեթէ նոյն բարոյական արժէքները, տարբեր քառերով, տարբեր տեսակէտներով և տարբեր զգացումներով:

Առաքինի կենցաղը մեր առօրեայ գործնական կեանքի մէջ ինքզինքը ի յայտ կը բերէ ուրիշ գեղեցիկ յատկանշիկներով և ու Այդ յատկանշիկներէն ոմանք անհատական են, իսկ ոմանք ալ ընտանեկան, ընկերական, հեղեցեակաւ և հասարակական բնոյթ կը կրեն:

Ձոր օրինակ, ուղղամտութիւն, ճշգրտագիտութիւն, պարկեշտութիւն, ինքնայարգութիւն (self-respect) և անձնազգայութիւն անձնական առաքինութիւններ են: Անհատ մը այս առաքինութիւնները մշակելով՝

կ'ազնուանայ սրտով և կը գեղեցկանայ հոգիով, որով աւելի բարձր կենցաղի մը կը տիրանայ:

Ընտանեկան սրբութիւններու հանդէպ հաւատարմութիւն, մեծերու հանդէպ յարգանք, իրարու հանդէպ փոխադարձ սէր, համակրանք և զոհարբութիւն՝ ընտանեկան կեանքի յատուկ առաքինութիւններ են: Ընտանիք մը այս առաքինութիւնները իր մէջը զարգացնելով՝ ապահոված կ'ըլլայ իրեն համար համբաշխութեան և համագործակցութեան ոգի, և հիշանկի ու բարօր ապրիլակերպ մը:

Միւս կողմէն, ընկերական, ասեւտրական ու հասարակական կեանքի մէջ մշակութեւրէք առաքինութիւններն են՝ ճշմարտախօսութիւն, զուարթամտութիւն, անկեղծութիւն, հաւատարմութիւն, քաղաքավար ու աշխու վարմունք:

Ազգասիրական ու հայրենասիրական առաքինութիւններու կարգին յիշուելու արժանի են՝ արիւթիւն, քաջասրտութիւն, զոհողութիւն, ազգասիրութիւն, հայրենասիրութիւն և տոհմային աւանդութիւններու հանդէպ հաւատարմութիւն ու գոհբերութիւն:

Իսկ հաւատք, հոգևոր խելաշնորհութիւն հանդէպ նուիրում, աղօթասիրութիւն և աստուածաշատութիւն՝ եկեղեցական առաքինութիւններ են, որոնց մշակուումով բարեպաշտութիւնը կը զարգանայ ժողովուրդին մէջ:

Անհատներ կան, որոնց մէջ անձնական առաքինութիւններէն մէկը և կամ միւսը աւելի մշակուած է: Նոյնը չի տակէ չ ազգերու համար: Ազգեր կան, որոնց մէջ այսինչ կամ այնինչ առաքինութիւնը աւելի զարգացած է: Մենք իբր ազգ օւնինք տոհմային կարգ մը առաքինութիւններ, որոնք մեր մէջ աւելի մշակուած են: Ասանք թուով չափ են, բայց անոնցմէ գէթ երեքը կ'արժէ հոս յիշել:

1) Եկեղեցասիրութիւնը ասոնցմէ մէկն է: Հայ ազգը եկեղեցին սիրող, խղճի ազատութիւնը յարգող և հոգևոր արժէքները գնահատող ազգ մը եղած է սկիզբէն ի վեր: Մեր գրականութիւնը մինչև ԺԹ. դար կրօնական բնոյթ կրած է: Մեր նախահայրերը այդ կրօնական գրականութեամբ սնած և անոր ներշնչումներով մեծցած են: Հայ

ժողովուրդի կրօնասիրութեան ցոյտուն ապացոյցն է պատմութեան մէջ հայ նահապետներու և մարտիրոսներու հոծ բանակը և Աւարայրի դաշտին վրայ մղուած վարդանանց պատերազմը:

2) Հայը ժողովան ժողովուրդ մը եղած է հին գարեհրէն ի վեր: Հայուն ազատութիւն տուր և զինքը անապատին մէջ զիր, կրճ ժամանակի ընթացքին այդ անապատը գրախտի կը վերածէ: Աշխատելով ապրիլ հայուն տոհմային կարկառուն յատկանշիւններէն մէկն է: Ազգ մը որ ծոյլ չէ և ճակտիք տինք թափելով իր հացը ճարելու կը հաւատայ՝ չի մեռնիր երբեք:

3) Հայը իր ընտանեկան սրբութիւնները պահպանող ազգ մը եղած է հին ժամանակներէն ի վեր: Գրիտոնէութենէ առաջ, հեթանոսութեան շրջանին, մեր իգական աստուածներէն մին Անահիտ կը կոչուէր, որ էր Վայքն տուննայն զգաստութեանց եւ պարկեցութեանց հայոց աբխաթէն: Անկազաղափարականէն էր հայ իգական սեռին: Հայ կինը անոր նմանելու կը ջանար: Իբր քրիտոնէութիւնը մտաւ Հայաստան՝ ընտանեկան կենցաղը աւելի պղնուացաւ և ընտանիքը եղաւ հայ ժողովուրդին համար: Եկեղեցիէն յետոյ, ամենանուիրական ու ամենասուրբ հաստատութիւնը:

Ահաւասիկ այս երեք ազգային բարեմանութիւնները — եկեղեցասիրութիւն, ժրջանութիւն և ընտանեկան սրբութիւններու հանդէպ յարգանք — հայկական առաքինութիւններու ցանկին գլուխը կեցած, մեծագոյն դերը կատարեցին պատմութեան ընթացքին հայուն ազգապահպանութիւն կենսական գործին մէջ:

Հոգևոր մեծածառաւ կայսրութիւնը ինչպէս կործանեցաւ: Պատմութեան փոխադարձութեամբ զբաղող իմաստասերներ և մեծ հեղինակներ շատ մը պատճառներու կը վերագրեն այս կործանումը: Բայց այդ ամբողջը ծագում առած է արմատական երեք պատճառներէ: Անոնք են, առաջին՝ Հոգևոր մէջ բարեպաշտութեան մոռացումը, երկրորդ՝ աշխատանքին տկարացումը կամ դադարեցումը և երրորդ՝ ընտանեկան կեանքի և բարոյականի քայքայումը:

Բարեպաշտութիւնը, աշխատասիրութիւնը և ընտանիքը ազգի մը բարոյական

չէնքին երեք գլխաւոր սրահներն են: Երբ այս սրահները փրկին՝ ազգի ալ կը փրկ, ինչպէս փրկաւ Հոռով միտհիծան, աշխարհաձաւալ և աշխարհառասան պիտոթիւնը: Այս իսկ պատճառաւ կործանեցան նաև այլ կայսրութիւններն, որոնք արմատք փռած էին իրենց ինկան պատմութեան ընթացքին ու տապալիցան ազգերու աշխիւ առջև:

Այժմ կրնանք հարցնել թէ հայը, ըլլալով փոքրիկ ազգ մը, ի՞նչպէս կրցաւ ապրիլ երեք հազար տարիներէ ի վեր, և տակաւին ալ կ'ապրի ու կը պահէ իր գոյութեան իրաւունքը քաղաքակրթութեան թատերաբեմին վրայ: Պատճառը շատ որոշ է, հայը ապրեցաւ և կ'ապրի անոր համար որ յարգեց բարոյական ու կրօնական արժէքները, յարգեց աշխատանքը, ճակատ քրտնիքով իր հացը ճարելու առաքինութիւնը, և յարգեց նաև ընտանեկան սրբութիւնները:

Փ.Ա. դարու մէջ, Գրիգոր Մագիստրոս՝ որ Հայաստանի իշխաններէն մին էր, գաւակ մը ունէր Վահրամ անունով, տնիկ ալ իշխան մը իր ժողովարդին մէջ: Հօրը մահուանէ առաջ խնդրեց անկէ որ իրին կտակ մը թողու: Հայրը ըսաւ. «Գրիգոր իմ միակ կտակս այս է, եւայրենի աւանդութիւնները մի մոռնար, եւ հայկական առաքինութիւններու հաւատարմ եղիք»: Վահրամ իր հօր խօսքին հետեւելով մշակեց հայկական առաքինութիւնները իր մէջը, և կարճ ժամանակի ընթացքին իր կենցաղը փոխուեցաւ, սրբաւ աշխուճացաւ, հոգին սիրով լիացաւ և իր ցեղին բարեխառութեան ի նպաստ նուիրումի և գոհողութեան ոգին իր մէջը այնքան զօրացաւ որ Ս. Մեսրոպ Մատոցի նման, քաղաքական պաշտօնէ քաշուելով՝ վանք մը երթալով եկեղեցական ձեռնարկութեցաւ: Ակա, իր ասպարէզին մէջ յոռաղիկութիւններն ցոյց տալով, կաթողիկոսական գահը բարձրացաւ և եղաւ մեր նշանուոր կաթողիկոսներէն մին Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ, Գրիգոր Բ. Վկայաւէր անունով:

Ուստի շատ ի դէպ է այս առիթը հարցնել թէ ի՞նչ է առաքինութեան վարձատրութիւնը: Ըստ Էմբրոսիոս, սեւափնեւորեան միակ վարձատրութիւնը առաքինութիւնն է (The only reward of virtue is virtue): Ինչպէս մեղքին պատիժը մեղքին

մէջ է, նմանապէս առաքինութեան վարձատրութիւնը առաքինի ըլլալն է ր Եւթեոսփոյր կ'ըսէ. «սեւափնեւորելը գեղեցկութիւն մըն է: Իսկ Յոյն փրկութեան երկր Սեպտու քաջ մը աւելի առաջ երթալով կը յայտարարէ թէ սեւափնեւորելը հոգիի գեղեցկութիւնն է: Եթէ մէկը ունի հոգեկան այս գեղեցկութիւնը, ալիւս ուրիշ ի՞նչ վարձատրութիւն կ'ակնկալէ:

Մարգիկ առաքինութիւն մշակելով իրենց մէջ, գեղեցկացած հոգիի մը կը տիրանան: Ազգեր առաքինի կենցաղը գնահատելով, իրր ցեղ կ'ազնուանան և իրենց կեանքը կը տեսականացնեն, և որով ապրելու համար գոյութեան իրաւունքը ձեռք կը բերին պատմութեան թատերաբեմին վրայ, Ասէկ աւելի վսեմ տակաւին ի՞նչ վարձք կարելի է սպասել:

Առաքինութեան վարձատրութիւնը բարոյական է: Անիկա զրաւով ծախու չ'առնելիր: Փանդի անգին է, անոր գինը գոհարներէն շատ աւելի է (Ուսկ. ԼԱ. 10): Պօզոս առաքեալ կ'ըսէ. «Ի՛նչ առաքինութիւն եւ ի՛նչ զովութիւն որ կայ՝ այդ բաներուն վրայ խորհեցե՛ք (Փրկւի. Դ. 8): Որովհետեւ անանք են որ մեայուն արժէք կը ներկայացնեն և յաւիտեական են, և անհատին հոգեկան ու իրական գանձը կը կազմեն:

Երբ Պետրոս առաքեալ կը յայտարարէ թէ «Ձեր հաւատքին վրայ առաքինութիւն աւելցուցէք, ու առաքինութեան վրայ գիտութիւն, և գիտութեան վրայ ժաժկուութիւն, և ժաժկուութեան վրայ համբերութիւն, և համբերութեան վրայ աստուածապաշտութիւն, ու աստուածապաշտութեան վրայ եղբայրսիրութիւն, ու եղբայրսիրութեան վրայ սէր», անմիջապէս կը յաւելու ու կ'ըսէ. «Վասն զի քանի որ այս բաները ձեր վրայ կը գտնուին ու կ'աճին, պարապ ու անպտուղ չ'են ընդի ձեզ մեր Տէր Սրտուս Քրիստոսը ճանչնալուն մէջս (Բ. Պետ. Ա. 5-8):

Առաքեալին տոյարտաշատութիւն մեր վրայ պարտականութիւն կը դնէ պօրացնելու մեր հաւատքը, ունենալու համար ոչ թէ կոյր, անգիտակից և կամ անուանական՝ այլ ճշմարիտ, կենդանի ու գործօն հաւատք: Որովհետեւ երբ տիրանա՞ք այս

